

Kacper Klimpel

(Uniwersytet Warmińsko- Mazurski w Olsztynie)

Kontestator w oportunistycznym społeczeństwie. Zarys myśli politycznej Hrabiego Henryka Rzewuskiego (1791- 1866)

ABSTRACT

Antagonist in opportunistic society. Overview of political thought of count Henryk Rzewuski (1791-1866)

Count Henryk Rzewuski was magnate writer from Slawuta in Volyn. As a result of terrestrial boardcastings in 17th century, the family Rzewuski made a fortune and became one of the greatests family of then Rzeczpospolita. He expanded his activities in 19th century- the time of development of conservatism. He had negative attitude toward May Constitution and he was criticizing then society. In his opinion oportunist nature was one of the most important reasons of split in the doctrine. His own and interesting visions of varieties of life made him very attractive intellectually person. His ideas were very interesting from scientific point of view. They weren't also isolated so they merit for observation.

Słowa kluczowe: konserwatyzm, konstytucja, szlachta.

Obrona tradycji, kultury i religii - to pierwsze z odpowiedzi jakie usłyszymy pytając o istotę konserwatyzmu. W miarę dalszych rozważań odszukać możemy silną pozycję własności prywatnej, prymat rodziny oraz konieczność utrzymania stabilnej władzy w państwie. Te wszystkie wartości w myśl zachowawczej polityki są filarem ludzkiego życia. W dobie postępu, który nie jest przez konserwatystów krytykowany, (co więcej jest nawet oczywistym i niezbędnym składnikiem egzystencji społeczeństwa) nie należy zapominać o podstawowym etosie wypracowanym przez historię.¹ Choć to właśnie zróżnicowany stosunek do przemian

¹S. Estreicher, *Konserwatyzm oraz powstanie partii konserwatywnej w polsce*, Warszawa 1991, s.7.

zapoczątkował formowanie się antagonistycznych stanowisk w obrębie tego nurtu.² Jest to zdecydowanie nadużywane pojęcie, które w swym znaczeniu kryje często bardzo wykluczające się zjawiska. Prowadzi to do znacznego rozluźnienia terminologicznego a w konsekwencji błędnego rozumienia jego istoty.³ Sam rozwój tej doktryny oraz rozmaite kształtowanie się jej w różnych częściach świata jest bez wątpienia wdzięcznym tematem do wszelkiej analizy, jednakże na potrzeby niniejszej pracy zakres zawężyć należy do konserwatyzmu dziewiętnastego stulecia i jednego ze sztandarowych jego przedstawicieli- Hrabiego Henryka Rzewuskiego.

Kwintesencją konserwatyzmu dziewiętnastego wieku było ukazanie negatywnych skutków wszelkich rewolucji, które po głębszej analizie nie okazały się zbawienne a ich konsekwencje przez długie lata oddziaływały na każdej płaszczyźnie życia społecznego.⁴ Choć przez wielu błędnie uznawany za synonim stagnacji ukazywał potrzeby zmian- szczególnie na płaszczyźnie socjalnej, jednakże efekt finalny budowany winien być w sposób ewolucyjny.⁵

Nurt ten w Polsce rozwijał się w podobnych warunkach do Brytyjskiego, nie był reakcją na rewolucję- wręcz przeciwnie, powiedzieć można, iż rozwijał się w oderwaniu od niej. Daleki był od radykalnych zmian a wiara w tradycję przerodziła się w światopogląd. Orientacja ta miała zarówno zwolenników jak i przeciwników- jednym z nich był Hrabia Henryk Rzewuski, reprezentant „ fałszywego obozu konserwatyzmu”, który śmiało krytykował dziewiętnastowieczne społeczeństwo polskie, w szczególności za jego szeroko rozumiany oportunizm oraz ewolucyjny charakter.⁶

Z dużą dezaprobatą traktował ówczesną kulturę zachodnią, która wywoływała ogromną fascynację w społeczeństwie. Preferował on przywiązanie do własnej, słowiańskiej tradycji.⁷ Myśl tę umieścił w swych *Wędrownkach umysłowych* : „*W naszym społeczeństwie każda*

²R. Skarżyński, *Od liberalizmu do totalitaryzmu, z dziejów myśli politycznej XX w., T. II*, Warszawa 2002, s. 206.

³A. Wolf Powęska, *Polityczne i filozoficzne nurty konserwatyzmu w Republice Federalnej Niemiec*, Poznań 1984, .8.

⁴R. Skarżyński, *Konserwatyzm zarys dziejów filozofii politycznej*, Warszawa 1998, s. 120.

⁵S. Estreicher, *Konserwatyzm...*, op. cit., s. 12.

⁶R. Ludwikowski, *Główne nurty polskiej myśli politycznej 1815- 1890*, Warszawa 1982, s.22. Pisze: *Zaprezentowany pod jego szyldem [„ prawdziwego konserwatyzmu” K.K] program daleki był od jakichkolwiek radykalniejszych zmian w układzie sił społecznych, wręcz miał zapobiec reformom tego typu; sami konserwatyści otwarcie podkreślali, że jego wartość polega właśnie na stosowaniu środków umiarkowanych, zarzucając nieumiejętność w operowaniu nimi „fałszywym konserwatystom” z hrabią Henrykiem na czele.*

⁷B. Szlachta, *Z dziejów polskiego konserwatyzmu*, Kraków 2000, s.84.

nowość zza granicy sprowadzona obudza zapal najdziwniejszy a co gorsza, wznieca pogardę dla wszystkiego co jest rodzinne.”⁸

Henryk Rzewuski herbu Krzywda, urodził się 3 maja 1971 roku w Sławucie nad Horyniem.⁹ Pochodził ze szlacheckiej rodziny, której początków doszukać możemy się w Bejdach i Rzewuskach nieopodal Janowa podlaskiego. Czasy świetności rodu w Rzeczypospolitej przypadały na osiemnasty wiek, gdzie przez mądrze prowadzoną politykę małżeńską, zasługi wojenne i nadania ziemskie zaczął pomnażać fortunę i prowadzić wschodnią ekspansję egzystencjalną.¹⁰ Zasłynął w polskiej kulturze talentem pisarskim, którym potrafił zaimponować tak wielkim jak Adam Mickiewicz, który częstokroć z dzieł i licznych opowieści podczas wspólnych podróży czerpał ogrom inspiracji, o czym świadczyć może zamieszczona w *Sonetach krymskich* dedykacja poświęcona „towarzyszom podróży krymskiej”.¹¹ Talent przez wielu doceniany napotykał jednak skrajnie odmienne opinie, w szczególności w zestawieniu z Józefem de Maistre, których próby swego rodzaju porównania dokonał autor w dziele *Józef de Maistre a Henryk Rzewuski*.¹² Obok literackiego talentu odznaczał się radykalnie konserwatywną postawą, częstokroć ocenianą jako prowokacyjna a on sam zyskał miano głównego ogniwa kształtującego grupę krytyków ówczesnej kultury zachodniej.¹³ Rodzicami Henryka Rzewuskiego byli Justyna Rdułtowska i Adam Wawrzyniec Rzewuski, który jak można się domyślać odpowiadał za solidne podwaliny ideologiczne syna. Był posłem na sejm, pisarzem polityczny i zaciekłym przeciwnikiem Konstytucji majowej, stąd też zbieżność dat z urodzeniem Henryka skłaniała do często żartobliwych, choć jak się okazuje zupełnie słusznych przekonań, wedle których wraz z Konstytucją narodził się jej przeciwnik.¹⁴ Zgodnie z tradycją szlachecką rodzice Henryka Rzewuskiego dbali, by odebrał staranne wykształcenie, co niestety przynosiło różne skutki. Już jako sześciolatek chłopiec posłany został do zakonu w Berdyczowie. Ojciec szybko przerwał pobyt syna w konwikcie, gdzie poza problemami zdrowotnymi, również na edukacyjnej płaszczyźnie nie szło mu najlepiej. Jednak fakt, iż jako dziewięciolatek opanował biegle język niemiecki i francuski zaprzeczał tezie, jakoby nie był pilnym i zdolnym uczniem- choć nie dało się nie zauważyć braków w posługiwaniu się ojczystym językiem. Przełomowym momentem w edukacji

⁸H. Rzewuski, *Wędrówki Umysłowe Tom I*, Petersburg 1851, s. 159.

⁹A. Ślisz, *Henryk Rzewuski życie i poglądy*, Warszawa 1986, s.15.

¹⁰Ibidem, s.8.

¹¹Ibidem, s.52.

¹²J. Łytkowski, *Józef de Maistre a Henryk Rzewuski, studium porównawcze*, Kraków 1925, s.23, pisał: *Nie imponuje on ani oryginalnością formy, ani stylu, ani pięknnością maksym [...], ani pomysłowością.*

¹³B. Szlachta, *Konserwatyzm. Z dziejów tradycji myślenia o polityce*, Kraków- Warszawa 1998, s. 183

¹⁴A. Ślisz, dz. cyt., s. 15.

Rzewuskiego były trzyletnie studia na uczelni w Petersburgu, skąd po odebraniu nauki przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie wysłuchiwał wykładów głoszonych na Wydziale Filozoficznym. Na tym etapie zakończyła się jego oficjalna edukacja. Jednostronne wykształcenie, przebywanie wśród dorosłych, których przekonania chłonał od najmłodszych lat wywarły nieoceniony wpływ na dalszą jego działalność.¹⁵ Chcąc podsumować wykształcenie Rzewuskiego z żalem stwierdzić należy, że nie było wybitne, dla wielu nawet niedokończone, choć potrafił nadrobić to talentem oraz wysoką kulturą osobistą wyniesioną ze spotkań na salonach i nieprzeciętną zdolnością obserwacji.¹⁶

Choć trudne do zaakceptowania- poglądy Rzewuskiego z pewnością zasługują na analizę. Nie można przecież bez głębszej refleksji przejść obok tak uznanej osoby. Mimo krytyki, która spadła na niego za bardzo prowokacyjne wypowiedzi, zapisał się na kartach dziewiętnastowiecznej kultury polskiej a znajomość jego idei stanowi warunek *sine qua non* pełnego zaznajomienia się z ówczesną rzeczywistością.¹⁷ Połączenie literackiego talentu z ogromną śmiałością w opisie otaczającego go świata daje możliwości uchwycenia ducha ówczesnych realiów zarówno światopoglądowych, obyczajowych, jak i politycznych.¹⁸

Chcąc wybrać się w ideologiczną podróż szlakiem Rzewuskiego bez wątpienia zacząć należy od religii. Twierdził, że wszystko co dobre, celowe i wartościowe w społeczeństwie winno się przypisać Stwórcy, bowiem wszelkie cnoty płyną od Boga a tylko ludzie wierzący mogą w pełni żyć.¹⁹ Jednocześnie uważał, że nie ma religii dobrej lub złej. Każda bowiem lepsza jest niż pogaństwo. Historia nieraz udowadniała, że niedowiarstwo przyczynia się do politycznego upadku, co w kręgu postaci o konserwatywnych zapatrywaniach akcentowane było nadzwyczaj często. Do grona zwolenników przytoczonej teorii należał Józef Emanuel Przecławski- redaktor polityczno- literackiego pisma, z którym związany był Rzewuski- *Tygodnika Petersburskiego*.²⁰ Potęgi ludzkiego rozumu należy doszukiwać się właśnie w Bogu o czym tymi słowy pisał : „, *Rozum jest bez wątpienia wielkim darem Bożym, wielkim uposażeniem natury ludzkiej, bo jej zapewnia wyższość nieograniczoną w szeregu stworzeń*

¹⁵Tamże, s. 21- 24.

¹⁶J. Łytkowski, op. cit., s.8.

¹⁷I. Węgrzyn, *W świecie powieści Henryka Rzewuskiego*, Kraków 2012, s. 11.

¹⁸A. Zakrzewski, *Henryk Rzewuski a prawo dawnej Rzeczypospolitej* [w:] *Studia Iuridica Lublinensia* vol. XXV, 3, Lublin 2016, s. 6

¹⁹J. Łytkowski, dz. cyt., s. 31.

²⁰J. Przecławski, *Pamiętniki rozumowane, Zbiorek I*, Wilno 1844, s. 156, pisał: *Religje, które poprzedziły christianizm, i pod wpływem których rodzaj ludzki kształcił się zaczawszy od stanu pierwiastkowego miały tylko pewną ograniczoną moc posuwania tego kształcenia do pewnego stopnia [...] I oto jest w kilku słowach historia upadku wszelkich dawnych cywilizacyj: one upadły dlatego, że w samem paśmie ich postępów był zaród śmierci...*

ziemskich; wszakże wielceby zblądził taki, któryby mu przyznał nieomylność.”²¹ Wykształcenie i rozum- pojęcia te należy wyraźnie różnicować, ponieważ poza pozorną jednoznacznością są to dwa zupełnie odmiennie terminy. Pierwszy bowiem odnosi się do wyników procesu kształcenia, drugiego natomiast nie da się nauczyć. Antagonistycznie do konserwatystów wyznających idee rozumu oświeconego Hrabia Rzewuski propagował szeroko rozumianą sprzeczność między wiarą a rozumem.²² W celu poparcia swych wywodów pisał: „*Logika jest wywiązaniem wypadków z przyczyn, bo nie może być skutku bez przyczyny, ani przyczyny bez skutku, Ale w pochodzie żywotnym społeczeństw ten proces jest tak tajemniczy, że żadna mądrość ludzka go nie dociecze.*”²³ Tylko ścisłe połączenie wychowania młodzieży i religii dać mogło upragniony efekt, ponieważ podania w przeciwieństwie do nauki stanowią prawdę o duchu narodu. Rozważania te ściśle wiązały się z krytyką ówczesnego systemu edukacji wzorowanego zachodnimi trendami.²⁴

Patriotyzm jako miłość i przywiązanie do ojczyzny, również zasługuje na rozważenie swej istoty. Z jednej strony rozpatrywany może być jako działanie dla swego narodu, dla wyższej wartości, jako miłość do ogółu- nie jednostki. Jednakże bardzo rzadko miłość ta jest jedynym i najważniejszym bodźcem do patriotycznego oddania. Zwykle jest to chęć zaistnienia, zyskania rozgłosu czy pieniędzy. Tak krytyczne stanowisko wobec ówczesnych patriotów obrał Henryk Rzewuski pisząc: „*Dziś można nienawidzić wszystkie instytucje swojej ojczyzny, natrzęsać się z jej wierzeń, pogardzać jej przeszłością, prześladować jej synów, za nic mieć wszystkie jej podania, a przecie ogłosić siebie patriotą i za takiego być uznanym.*”²⁵ Tak więc, bardzo trudno jest doszukać się czystej postaci patriotyzmu, którą przyrównać można do religii. Bowiem ta bezgraniczna miłość jest uczuciem niepodległym rozumowi tak samo jak niemożliwa do objęcia przez umysł jest religia.

Próbując połączyć religię i patriotyzm rozumiany jako miłość do narodu, więc również miłość do bliźniego Rzewuski uznaje ją za podstawę życia społecznego przeciwstawiając jej egoizm, który utożsamiać można z „*samobójstwem ducha*” i „*chorobą moralną*”²⁶ Naród zaś jako swego rodzaju zbiór ludzi jest dziełem Boga, nie należy jego powstania przypisywać urzędom, nie jest efektem procesu myślowego- jest darem. Człowiek istnieć może tylko w

²¹H. Rzewuski, *Wędrówki...*, dz. cyt., s. 176.

²²A. Wielomski, *Od grzechu do apokatastasis, historiozofia Josepha De Maistre'a*, Lublin 1999, s. 200.

²³H. Rzewuski, *Wędrówki*, dz. cyt., s. 176.

²⁴R. Ludwikowski, dz. cyt., s. 23- 24.

²⁵H. Rzewuski, *Wędrówki... Tom II*, s. 13.

²⁶Tamże, s. 27.

społeczeństwie, ponieważ wizje Opatrzności widoczne są tylko w takiej strukturze.²⁷ Aby przybliżyć myśl Henryka Rzewuskiego warto przytoczyć jego słowa zamieszczone w *Wędrowniach umysłowych*. Pisał: „[...] Prawa moralne są rozumem człowieka pojedynczego a jeszcze bardziej człowieka zbiorowego, tak dalece, że gdyby człowiek ich nie miał w jakiegokolwiek chwili swojego istnienia, nie mógłby przez żaden sposób zlać siebie w społeczność, - a, że tylko w społeczeństwie zachowuje swój żywot, więc prawa moralne będą duchem wszelkiego społeczeństwa.”²⁸ Często zaznaczał, że duch Boga opuszcza społeczeństwo, który nie wyraża chęci współpracy, zatem fundamentem wspólnoty powinny być klasy świadome, gdyż tylko one są w stanie zachować ciągłość tego tworu- w Polsce był to stan szlachecki. Każdy naród ma swe przeznaczenie, które wiernie powinien wypełniać. W myśl tej teorii przeznaczeniem Polski jest walka o wolność. To właśnie „nowej konstytucji” przypisać należało osłabienie narodu Polskiego, ponieważ zubożyła wolnościowe gwarancje dawnego ustroju.²⁹ Poglądy ustrojowe Hrabiego Rzewuskiego były w dużej mierze negowane za sceptyczne spojrzenie na system konstytucyjny a co za tym idzie ignorancję potrzeby zachowania równowagi między rządzącymi a tymi, którzy rządowi byli poddani.³⁰ Zakorzeniona od najmłodszych lat nienawiść do Konstytucji 3 maja przetrwała w Rzewuskim aż do śmierci.³¹ Reformy Sejmu Czteroletniego pozbawiły system filarów, za którymi tak twardo obstawał. Zniesienie liberum veto, trójpodział władz, pełnowładztwo ludu- te wszystkie pozornie zbawienne postulaty okazały się zgubne i w efekcie wywołały utratę państwowości.³² Wyrzeknięcie się rządów szlachty i Króla oceniał jako śmierć narodu polskiego. W ten sposób krytykował odejście od tego systemu: „*I jeżeli monarchia, arystokracja są dla mnie drogie, to bynajmniej nie pod względem formy rządowej, ale że je uważam za najważniejsze, najżywotniejsze zasady bytu społeczeńskiego, tak dalece, że nie pojmuję społeczności, któraby obu zaparłszy się w zupełności mogła żyć żywotem politycznym, czyli co na jedno wychodzi, mogła być narodem.*”³³ Konstytucja sama w sobie jako spisany akt prawny o najwyższej mocy w państwie nie we wszystkich kręgach darzona była szacunkiem i pełnym podporządkowaniem, bowiem jak twierdził Hrabia Rzewuski: „*[...], papier wszystko przyjmuje- nie-mniej, że można urzędowe nazwać jaki zapisany papier konstytucją narodu, bo kto może mówić, może i kłamać; ale wiem także, że to. Co jest*

²⁷J. Łytkowski, dz. cyt., s.66.

²⁸H. Rzewuski, *Wędrownie...* Tom II, s. 112.

²⁹R. Ludwikowski, *Główne nurty...*, dz. cyt., s.28.

³⁰B. Szlachta, *Z dziejów...*, dz. cyt., s. 146.

³¹J. Łytkowski, *Józef de...*, dz. cyt., s. 84.

³²R. Ludwikowski, *Główne nurty...*, dz. cyt., s.28.

³³H. Rzewuski, *Wędrownie...*, dz. cyt., s. 197

napisane, częstokroć nie ma nic wspólnego z tem, co się odbywa w świecie rzeczywistym.”³⁴. Nie bez znaczenia pozostawały również uchybienia proceduralne towarzyszące jej uchwaleniu.³⁵ Dużą zasługę w podtrzymaniu negatywnego stosunku Rzewuskiego do Konstytucji majowej z pewnością należy przypisać Józefowi de Maistre, jeden z twórców tradycjonalistycznego konserwatyzmu, który był bez wątpienia jego ogromną inspiracją ideologiczną. Twierdził, że Polska chcąc dokonać zmian na lepsze- mimo poświęcenia i dobrej woli uczyniła regres, który był do przewidzenia.³⁶

Jako przeciwnik spisane prawa twierdził, że litera nie jest żywotna a każda sprawa w istocie jest inna, dlatego uniwersalny schemat nie mógł być stosowany do każdego przypadku bez głębszej refleksji. Potęgą pisma tylko wtedy może być uwidoczniiona, gdy potwierdzona jest słowem i praktyką. Swój wywód zamieszczony w *Wędrówkach Umysłowych* poparł rozmaitymi przykładami, najbardziej jaskrawo zobrazował to pisząc o wymierzaniu sprawiedliwości w oparciu o kodeksy: „*Mieliśmy niemało sędziów, którzy bez znajomości prawa umieli odpowiedzieć swojemu powołaniu. Jeszcze nie było przykładu, żeby mąż głęboko uczony w prawie pokazał się dobrym sędzią.*”³⁷ Tak więc szeroko rozumiany pragmatyzm dalece lepszy był od operowania nieuniwersalnymi schematami, przez które rozumieć należało normy zawarte w krytykowanej konstytucji.

Nie bezkrytycznie odnosił się również Rzewuski do demokracji. Potępiał ów system rządów za brak podporządkowania, które winno być gwarantem zachowania odpowiedniej hierarchii. Społeczeństwo powinno być ciałem posłusznym, władza zaś- rozkazującym. Zaburzenie tego porządku przypisywał demokracji, która zmierzać miała do zatracenia obowiązku posłuszeństwa.³⁸ Udzielność miała być uosobieniem zbiorowości a potęgą indywidualności nie pochodzi z mandatów lecz potęgi Stwórcy. Myśl tę zobrazował w *Wędrówkach Umysłowych*: „*We wsi jakiej, nie mającej żadnej policyi, niechno pożar wybuchnie [...] wieśniacy rzucają się na ratunek; minuta nie upłynie a wystąpi taki, który wszystkim dawać będzie rozkazy, zjedna sobie posłuszeństwo powszechne i dopiero jak przejdzie niebezpieczeństwo, przestanie władać tymi, którzy je wraz z nimi podzieliali.*”³⁹

³⁴Tamże, s. 198

³⁵B. Szlachta, *Konserwatyzm...*, dz. cyt., s. 165.

³⁶J. Łytkowski, dz. cyt., s. 85

³⁷H. Rzewuski, *Wędrówki...*, dz. cyt., s.199.

³⁸R. Ludwikowski, *Główne nurty...*, dz. cyt., s. 51.

³⁹H. Rzewuski, *Wędrówki...T II*, dz. cyt., s. 196.

Choć ciekawe, kontrowersyjne i bardzo ekstremistyczne postanowienia doktryny politycznej Hrabiego Henryka Rzewuskiego w usystematyzowanej formie znacznie przewyższałyby zakres niniejszej pracy to już sam zarys podstawowych wizji prowadzi do konstatacji jak wielu przeciwników zyskiwały jego koncepcje.⁴⁰ Poglądy te choć bardzo ortodoksyjne bez wątpienia stanowią ważną składową dziewiętnastowiecznego nurtu konserwatywnego. Jak sam twierdził zbyt wiele znaczyła dla niego prawda, by pod przykryciem fałszu zyskiwać zwolenników.⁴¹ Warunkiem koniecznym zachowania obiektywizmu oraz ukazania całokształtu ideologii jest wyodrębnienie skrajnych postaw, dlatego bez wątpienia jego światopogląd jest wdzięcznym narzędziem analizy.

Bibliografia

- Przeclawski J., *Pamiętniki rozumowane, Zbiorek I*, Wilno 1844
- Rzewuski H., *Wędrówki Umysłowe Tom I*, Petersburg 1851.
- Rzewuski H., *Wędrówki Umysłowe Tom II*, Petersburg 1851.
- Estreicher S., *Konserwatyzm oraz powstanie partii konserwatywnej w polsce*, Warszawa 1991
- Ludwikowski R., *Główne nurty polskiej myśli politycznej 1815- 1890*, Warszawa 1982.
- Łytkowski J., *Józef de Maistre a Henryk Rzewuski, studium porównawcze*, Kraków 1925.
- Skarżyński R., *Od liberalizmu do totalitaryzmu, z dziejów myśli politycznej XX w., T. II*, Warszawa 2002.
- Szlachta B., *Konserwatyzm. Z dziejów tradycji myślenia o polityce*, Kraków- Warszawa 1998.
- Szlachta B., *Z dziejów polskiego konserwatyzmu*, Kraków 2000.
- Ślisz A., *Henryk Rzewuski życie i poglądy*, Warszawa 1986.
- Węgrzyn I., *W świecie powieści Henryka Rzewuskiego*, Kraków 2012.
- Wielomski A., *Od grzechu do apokatastasis, historiozofia Josepha De Maistre'a*, Lublin 1999.
- Wolf Powęska A., *Polityczne i filozoficzne nurty konserwatyzmu w Republice Federalnej Niemiec*, Poznań 1984.
- Zakrzewski A., *Henryk Rzewuski a prawo dawnej Rzeczypospolitej [w:] Studia Iuridica Lublinensia vol. XXV, 3*, Lublin 2016.

⁴⁰R. Ludwikowski, dz. cyt., s. 26.

⁴¹J. Łytkowski, *Józef de...*, dz. cyt., s. 228.

ABSTRAKT

Hrabia Henryk Rzewuski herbu Krzywda był pochodzącym ze Sławuty na Wołyniu magnackim publicystą. W wyniku nadań ziemskich w XVII wieku familia Rzewuskich zrobiła fortunę i stała się znaczącym w ówczesnej Rzeczypospolitej rodem. Swą działalność rozwinął w XIX wieku- czasach burzliwego rozwoju konserwatyzmu. Uwagę skupiał na manifestacji negatywnego stosunku do Konstytucji majowej oraz krytyce ów społeczeństwa, którego oportunistyczny charakter był głównym powodem rozłamu w doktrynie. Własna wizja rozmaitych aspektów życia czyniły tę postać niezwykle atrakcyjną intelektualnie. Jego ciekawe z naukowego punktu widzenia poglądy nie były odosobnione, dlatego zasługują na poświęcenie im uwagi.

e-mail:kacper.13579@wp.pl